

ARAP AYAKLANMALARI VE SOSYAL MEDYANIN ROLÜ THE ARAB UPRISINGS AND THE ROLE OF SOCIAL MEDIA

Murat AKTAŞ*

Öz

Tunus'ta 2010 yılının Aralık ayında başlayan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki diğer Arap ülkelerine hızla yayılan halk ayaklanmaları, 20. yüzyılın ortalarından bu yana bölgedeki en dramatik siyasal değişimleri ortaya çıkardı. Otokratik ve baskıcı yönetimler altındaki ekonomik sıkıntılar, yoksulluk ve yolsuzluklar, yüksek işsizlik beraberinde kitlesel ayaklanmaları getirdi. Kısa bir sürede birçok Arap ülkesine hızla yayılan ayaklanmalar Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de yönetimlerin devrilmesi ile sonuçlandı. Ayaklanmalar yaygın bir şekilde 19. yüzyıldaki Hakların Baharına benzetilerek "Arap Baharı" biçiminde adlandırıldı. İnternet, sosyal medya ve cep telefonlarının etkin bir şekilde kullanıldığı ayaklanmalar "internet devrimleri", "Twitter devrimleri" veya "Facebook devrimleri" biçiminde de tanımlandılar. Arap Ayaklanmalarında sosyal medyanın oynadığı rolü inceleyen bu çalışma internet ve sosyal medyanın gruplar arası ve grup içi iletişim açısından önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Makale ayrıca, Arap Ayaklanmalarında internet ve sosyal medyanın kullanılmasının, bu hareketlerin yayılması ve dış dünyaya iletilmesi arasındaki bağlantı açısından önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arab Ayaklanmaları, İnternet, Sosyal Medya, Facebook, Twitter.

Abstract: The popular uprisings that started in Tunisia in the late 2010 and spreaded quickly to other Arab countries in the Middle East and North Africa (MENA) have produced the most dramatic changes in the region since the middle of the 20th century. Economic difficulties, poverty, corruption and high unemployment under autocratic and repressive regimes have led to mass rebellions along. These uphavs rapidly spreading many Arab countries in a short time, led to the overthrow of governments in Tunisia, Egypt, Libya and Yemen. The revolts have referred to the Spring of People in the 19th century in Europe. It has been also defined as "Internet revolutions", "Twitter revolutions" and "Facebook revolutions" due to the impact of internet and social media. This article, which aims to analyse the role of internet and social media on the Arab uprisings argues that internet and social media played an important role in terms of inter and intra-groups communication. The article also indicates that the use of internet and social media in the Arab uprisings has significant implications in terms of connection between the social movements involved and its diffusion to the outside world.

Keywords: Arab Uprisings, Internet, Social Media, Facebook, Twitter.

Giriş

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bin yıllardan beridir dünyanın en önemli stratejik bölgelerinden biri olarak bilinmektedir. Modern çağda sürekli uluslararası haberlerde yer alan, Ortadoğu, tarihi, kültürel ve jeostratejik öneminin yanısıra özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana aynı zamanda şiddet, çatışma, darbe ve baskıcı rejimleriyle de gündeme gelmektedir. Tarihi, kültürel ve yer altı zenginliklerine rağmen geniş yoksul halk kitleleri bulduran bölgenin eğitim düzeyi de çok uzun yıllardır Avrupa ortalamasının altında kalmıştır. Jeo stratejik konumu ve enerji kaynaklarına hakim olmak isteyen büyük güçlerin de sürekli müdahalede bulunduğu bu bölgede sık sık iç çatışmalar ve isyanlar da yaşanmaktadır. Bölge 2010 yılının Aralık ayından itibaren Tunus'tan başlayarak bölgedeki birçok ülkeyi etkisi altına alan Arap Ayaklanmaları ile gündeme geldi. Bu ayaklanmaların neden ve sonuçları kadar kullanılan yöntem ve araçlar da dünyanın yoğun ilgisini çekti.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayatta büyük değişim ve dönüşümler meydana geldi. Özellikle internet ve sosyal medya, dünyanın her yerinden insanların birbirleriyle bağlantı kurmalarına olanak sağlayarak bu anlamda sınırların ortadan kalktığı yeni bir dönemi beraberinde getirdi. Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) ile internetin sunduğu sosyal medya; Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube gibi ağ hizmetlerinin kullanımı günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline geldi. İnternet, cep telefonları ve sosyal medya, duvarları ve sınırları aşmak için mükemmel araçlar haline geldi. Artık dünyanın dört bir yanından insanlar e-postalar, sohbet programları ve görüntülü görüşmeler aracılığıyla anında iletişim kurmakta, fotoğraf, video, her türlü dosya vb. şeyleri anında paylaşabilmektedirler.

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, muratmha@hotmail.com

İnsanların dünyanın değişik yerlerindeki ülkelerle anlık iletişim kurarak canlı bağlantılar sağlama olanağına kavuşması, sadece bireysel hayatta değil aynı zamanda toplumsal hayatta -sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yaşamda- köklü değişikliklerin yaşanmasına neden oldu. Baskıcı yönetimlerin kontrol altında tuttuğu, sansürlediği kitle iletişim araçlarıyla seslerini duyuramayan insanlar, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde kendilerini ifade etme olanağına kavuştular. Artık bir cep telefonunda kaydedilen veya filme alınan bilgi ve görüntüler, dakikalar içinde sanal alanda yayınlanarak dünyanın herhangi bir yerinden çok rahatça izlenebilme olanağına kavuştu. Böylece baskıcı bir eylemi, insan hakları ihlalini veya halka açık bir olayı gizlemek neredeyse imkânsız hale geldi. Örneğin: İnternetin ve iletişim araçlarının gelişimi ile birlikte küresel bilgilere daha kolay ulaşması sayesinde insanlar, Arap ülkelerindeki baskıcı yönetimlere karşı ayaklanarak hak, hukuk, özgürlük ve demokrasi taleplerini dile getirerek seslerini dünyaya duyurdular. Böylece internet ve sosyal medya bu ayaklanmalarda önemli rol oynadı. Yaygın bir şekilde "Arap Baharı" olarak adlandırılan Arap Ayaklanmaları "sosyal medya devrimleri", "Twitter ve Facebook devrimleri" gibi isimlerle de anıldılar. Peki, sosyal medyanın bu ayaklanmalardaki rolü nedir? Farklı tanımlamaların dayandığı gerekçeleri ve olayları bulmak için önce ayaklanmaları ve tanımlamaları kısaca hatırlamakta yarar var.

Arap Ayaklanmaları

Tunus'un Sidi Bouzid kentinde sokakta sebze satan bilgisayar mühendisi Muhammed Bouazizi'nin arabasına kadın bir belediye memurunun el koyması ve buna karşı çıkan Bouazizi'yi tokatlaması sonucunda Bouazizi, olayı protesto etmek için kendini yaktı. Ancak daha önce birkaç kez arabasına el konan Bouazizi bedenini ateşe verdiği anı kameralar önünde gerçekleştirdi. Böylece geniş bir aşirete mensup olan Bouazizi'nin bedenini yanarken gören yakınları sokaklara dökülerek hükümeti protesto ettiler. Sendikalar ve muhalif kesimlerin de dahil olduğu olaylar, hızla çevre illere yayılırken protestolara siyasi talepler eklendi. Ve böylece 18 Aralık 2010 tarihinde Arap Ayaklanmaları başlamış oldu. Tunus'un geneline ve başkente sıçrayan ayaklanmalar Tunus'la da sınırla kalmadı. Arap Dünyasında adeta bir domino etkisi yaratan protestolar ve gösteriler; 25 Ocakta Lübnan ve Mısır'a, 26 Ocak'ta Suriye'ye, 3 Şubat'ta Yemen'e, 14 Şubat'ta Bahreyn'e 18 Şubat'ta Libya'ya, 25 Şubat'ta Ürdün ve Irak'a sıçradı. Organizasyonunda Twitter, Facebook ve YouTube gibi sosyal medya ağlarının da kullanıldığı olaylar, aynı zamanda bu ağlar üzerinden dünyaya duyuruldu. Böylece dünyanın değişik yerlerinden de coşkuyla karşılanan, büyük ilgi ve destek gören ayaklanmalarda sosyal medya önemli bir rol oynadı.

Arap Dünyasında önceden öngörülemeyen ve spontane bir şekilde gelişen ayaklanmalarda insanlar ekonomik olarak daha iyi bir yaşamın yanısıra demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü için yürüyerek bu taleplerini dile getirdiler. Statükoya karşı çıkan insanlar sokaklara dökülerek, iktidarın kötüye kullanılmasına, yolsuzluğa, işsizliğe, kamu mallarının yağmalanmasına, adaletsizliğe ve sivil toplum kuruluşlarının yasaklanmasına karşı tepkilerini dile getirdiler. Protestocular sadece kendi ülkelerinde onurlu yaşamak için daha fazla özgürlük, demokrasi ve adalet için canlarını tehlikeye atarak mücadele ettiler (Aktaş, 2012, 53).

Ayaklanmaların bölgeye demokrasi ve daha iyi bir yaşam getireceğini uman çok sayıda yorumcu, gazeteci, yazar ve akademisyen olayları "Arap Baharı" biçiminde tanımladı. Ancak beklenen baharın aksine "Arap Baharı" bölgeyi çok daha kaotik bir sürece sürükledi. Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelerin her biri farklı yönere savruldu. Her birinin kendi tarihi ve kendi hikâyesi var. Suriye ve Yemen gibi ülkelerde halen devam eden bu süreçte yüzbinlerce insan yaşamını yitirdi. Milyonlarca insan yerinden yurdundan oldu. Başka bir deyimle "bahar" çok uzun ve yıkıcı bir kışa döndü.

Ayaklanmalar Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi yönetimlerini de devirdi. Bin Ali 15 Ocak 2011 tarihinde ülkesinden kaçarak Suudi Arabistan'a sığındı. Görevini bırakmak zorunda kalan Hüsnü Mübarek kafeste teşhir edilerek mahkemeye çıkarıldı. Muammer Kaddafi'nin kaderi ise çok daha konkuç oldu. Kırk iki yıl boyunca Libya'yı yöneten dünyanın en zengin liderlerinden biri olan Muammer Kaddafi, canlı yayında tecavüz girişimlerine maruz kalarak, canlı canlı etleri kesilerek kendi halkı tarafından acımasız bir şekilde sokak ortasında öldürüldü ve görüntüleri sosyal medya üzerinden dünyaya iletildi.

Aynı şekilde yaklaşık 40 yıl boyunca Suriye'yi baskıyla yöneten Esad ailesi etrafındaki baskıcı rejime karşı başlayan protestolara güvenlik güçlerinin sert müdahale etmesi sonucunda, Suriye Mart 2011'den bu yana hala devam eden bir çatışma süreci ve iç savaşa sürüklendi. Ayaklanmaların bölgedeki ülkeler ve İslam Dünyası için çok ağır sonuçları oldu. Sputnik News'in değişik kaynaklara dayandırdığı haberde savaşın yedinci yılında ölenlerin sayısının 350000 ile 465000 arasında olduğu belirtilmektedir (Sputnik News, 2018).

Ülkenin birçok kenti çatışmalar nedeniyle harabeye döndü. Nüfusun % 65'inden fazlası göç etmek zorunda kaldı. Ayrıca Suriyelilerin % 70'i yoksulluk sınırının altında yaşam mücadelesi vermektedir (UNCHR, 2018).

Mısır'da gerçekleşen askeri darbe ise eski günleri aratır oldu. Bir taraftan askeri rejimin baskıları diğer yandan teörist grupların saldırıları ülkenin güvenliği ve imajına büyük zarar verdi. Libya'da aşiretler ve farklı gruplar arasında başlayan iktidar mücadelesi ve iç çatışmalar ülkeyi kaosa sürükledi. Yemen'de Suudi Arabistan müdahalesi nedeniyle çok sayıda insan yaşamını yitirdi. Hala devam eden müdahale nedeniyle binlerce insan açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle bir insanlık trajedisi ile yüzyüze. Fas'ta Avrupa Birliği'nin yardımları sayesinde yapılan reformlar şimdilik yönetimi rahatlattı. Cezayir'de ise protestoların başlamasının hemen ardından başlayan reform süreci Buteflika yönetiminin kontrolü sağlamasının ardından durdu. Rejim baskıcı yüzünü yeniden gösterdi ve halkın karşısına çıkıp seçim propagandası bile yapamayan Abdülaziz Buteflika'yı yeniden başkan seçtirdi. Sadece Tunus'ta yıllarca süren çalkantılı bir döneminin ardından göreceli de olsa seçilmiş bir hükümet iktidara gelebildi. Ancak iktidara gelen yönetim Tunusluların sorunlarını çözemedi. Özellikle geçiş süerinde yaşanan siyasi hesaplaşma ve çatışmaların yanı sıra Tunus'ta turistlere yönelik terör saldırıları ülkenin sorunlarını daha da derinleştirdi. Ülkenin en büyük gelir kalemlerinden birini oluşturan turizm durma noktasına geldi. İşsizlik ve yoksulluk ayaklanmalar öncesinden bile daha kötü hale geldi (Aktaş, 2017).

Bu arada bölgede devlet görevini yerine getiremeyen devletler (*failed states*) ortaya çıkarken buradaki otorite boşluğu ve kaostan istifade eden Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD veya DAESH) gibi terörist bir grup Irak ve Suriye topraklarında devlet kurduğunu ilan etti. Canlı yayınlarda kendisine biat etmeyenlerin kafalarını keserek dünyaya mesaj veren İŞİD, bölgedeki bazı aşiretleri bünyesine katarak hegemonyasını kurarken aynı zamanda dünya aylarca "İslamcı" olduğunu savunan bir örgütün kafa kesen ve canlı canlı insan yakan vahşi görüntülerini konuştu. Böylece İslam ve vahşet kelimelerinin birlikte geçtiği cümlelere kesilmiş başlar ve canlı canlı yanan insan görüntüleri eşlik etti. İŞİD Batı koalisyonu ve Rusya'nın bombardıman ve hava saldırılarına rağmen uzun süre bölgede varlığını hissettirdi. Bu arada üç parçaya ayrılma eşğine gelen Irak, şii ve sünniler arasındaki çatışmalar nedeniyle mezhepsel bir savaş alanına dönüştü ve milyonlarca mülteci, Avrupa topraklarına doğru güvenli bir liman bulabilme umuduyla Batı'ya doğru göç etti.

Avrupa ülkeleri kitlesel olarak Müslüman ülkelere gelerek kendilerine sığınan mülteciler ve göçmenleri konuşurken, El Kaide mensubu oldukları belirtilen teröristler, 7 Ocak 2015 tarihinde Paris'in merkezinde *Charlie Hebdo* dergisine silahlı saldırı düzenledi. Dünyayı ayağa kaldıran bu saldırılarda 11 kişi öldü 11 kişi de yaralandı. Ardından El Kaide ve İŞİD bağlantıları olduğu belirtilen teröristler 13 Kasım 2015 tarihinde, Paris'te Bataclan Konser Salonu, Stade de France ve bunun gibi birçok sivil noktaya terörist saldırı gerçekleştirdiler.

Aynı şekilde 21 Haziran 2017'de Brüksel'de de saldırılar gerçekleştiren teröristler dünyanın gündemine oturdular. Bu arada Londra, Berlin ve Nice gibi birçok kentte kitlelerin arasına dalan araçlarla terörist saldırılar gerçekleştirildi. Böylece Ortadoğu'daki çatışmalar Batı'nın önemli kentlerine taşırıldı. Dünyadaki bu korkunç terörizm şiddeti nedeniyle hala hergün insanlar ölüyor. Ancak özellikle Paris saldırıları ve bunu müteakiben gelişen olaylar, Batı için sembolik önem taşıyordu. Bu arada 21. Yüzyılda zaman zaman canlı yayında insanların kafalarını keserek dünyaya vahşet gösterisinde bulunan İŞİD, popüler söylemde, 21. yüzyılın Nazi Almanyası (Shapiro, 2016) olarak tanımlandı. Bütün bu yaşananlar bilgi ve iletişim çağında sürekli kitle iletişim araçları ve internet aracılığıyla insanlara ulaşırken Müslümanlara yönelik tepki ve düşmanlık hızla arttı. Bu tepkileri siyasi malzeme olarak kullanan aşırı sağcı ve popülist siyasi partiler gittikçe desteklerini arttırdılar.

"Arap Baharı" Ve Halkların Baharı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki halk ayaklanmalarını değişik açılardan yorumlayan ve "Arap Baharı", "Arap Devrimleri", "İnternet Devrimleri", "Twitter Devrimleri", "Facebook Devrimleri" gibi değişik isimlerle adlandıranlar oldu. Ayaklanmalar başladıktan sonra yaygın bir şekilde "Arap Baharı" tanımlaması kullanıldı. Ayaklanmaları 1968'de gerçekleşen "Prag Baharı" ve/veya 1848'deki "Halkların Baharı" hareketlerine benzetenler buradan hareketle "Bahar" benzetmesini kullandılar. 1968'deki "Prag Baharı" halkların özgürlüğüyle değil, Sovyetler Birliği'nin işgaliyle sonlanmıştı. Suriye'deki olaylar da Rusya'nın Suriye'ye yerleşmesine neden oldu.

Bazıları bu süreci, daha onurlu bir yaşam için demokrasi, özgürlük ve hukuk devleti talep eden halkların otoriter rejimlere karşı isyanı olarak nitelendirdi. Ayaklanmaları Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalist yönetimlerden kurtuluşuna benzeterek anti komünist devrimler gibi yorumlayanlar da oldu. Onlara göre bu ayaklanmalar bölgede bir demokratikleşme sürecini başlatacağı. Olaya daha karamsar

bakanlar ise ayaklanmaları 1979'da İran'da yaşanan rejim değişikliğine benzeterek ayaklanmaların bölgede seküler tiranları devirerek daha baskıcı dinci yönetimleri getireceğini savundu. Bazıları ise bu hareketleri büyük güçlerin bölgeyi yeniden dizayn etme projesi ve yüzyılın o güne kadarki en büyük operasyonu olarak tanımladı. Daha da ileri giderek ayaklanmaları Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) hayata geçirilmesi ve BOP'un bir devamı olarak yorumlayanlar da oldu (Aktaş, 2012, 8). Her bakış açısı kendine göre haklı bazı sebeplere dayanıyordu. Ancak özellikle 1848 hareketleri ile karşılaştırıldığında makalenin esas konusunu oluşturan sosyal medya ile ilişkisi açısından ilginç sonuçlara ulaşmak mümkün.

Avrupa'da 1848'de Paris sokaklarında başlayan ve ardından Berlin, Münih, Viyana, Venedik ve Milano gibi kentlere yayılan ayaklanmalar, özellikle teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği toplumsal değişim ve dönüşümler ile bunların neden olduğu halk hareketleri açısından Arap Ayaklanmaları ile ilişkilendirildi.

1848 hareketleri, matbaa ve kitlesel basın yayınının beraberinde getirdiği okuma ve aydınlanma sürecinin ardından ortaya çıkan Sanayi Devrimi, yaygınlaşan gazeteler ve telgrafın kullanılması ile beraber gelen yeni iletişim konsepti, demir yollarının getirdiği yenilikler ve olanaklar ile rotary press kulüplerinin yaygınlaşmasının ardından ortaya çıkmıştı.

Bugün Sanayi Sonrası Topluma geçişte benzer bir süreç yaşanmaktadır. Bilgisayarlar, internet, dijital teknoloji ve sosyal medya gibi unsurlar ciddi değişimler ortaya çıkarmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, dijital teknolojiler, uydu yayınları, internet, cep telefonları ve sosyal medya ağları aynı zamanda "Sanayi Sonrası Toplum", "Bilgi Çağı", "Bilgi Toplumu", "Enformasyon Toplumu", "Bilişim Toplumu" ve/veya "Akıllı Toplum" gibi isimlerle anılan ciddi toplumsal değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirdi. Bu süreçte özellikle internet ve sosyal medya gençlerin bulunduğu, sosyalleştiği önemli alanlar haline geldi.

Benzer bir şekilde 1848'deki halk hareketleri öncesinde eskiye göre yeni sosyalleşme biçimleri oluşmuştu. Milano'daki İngiliz taklidi aristokrat Jokey Klübü, Atış ve Jimnastik Dernekleri (1847'de Almanya'da 250 şubesi ve 85.000 üyesi vardı), Koro Toplulukları (Almanya'da 100.000 üyesi vardı) ve kafeler muhalif gençler ve entelektüellerin bulunduğu alanlar haline gelmişti. Avusturya İmparatorluğu'nun baskıcı politikalarına karşı gösterilerin başladığı Budapeşte'deki Café Pilvax, Magyar entellektüelleri ve radikallerinin uğrak yeriydi. Aynı zamanda esnaf loncaları, işçilerin biraya geldiği atölyeler, pazarlar ve kitlesel göçlerle dolan mahalleler yine muhalefetin geliştiği temel alanlardı. Paris gibi devrimci bir mirasa sahip bir kentte bile, 1848'deki işçi direnişçilerin çoğu, daha sonra sorgulandıklarında mahallelerini savunmak için savaştıklarını söylemişti (McKeever, 2013).

Dolayısıyla, 1848'de Avrupa'da yaşanan kolektif eylemler de 2011'de Arap Ayaklanmalarında olduğu gibi, yoksulluk ve temel ihtiyaçlarla ilgili talepler dile getiren sivil toplum ile gündelik toplumsal ilişkilerin normlarından gelen organizasyonların bir kombinasyonu ile şekillenmişti. Avrupa'da Sanayi Devrimiyle beraber gelişen kulüpler, dernekler, koro toplulukları ve kafeler Avrupa'daki eleştirel düşüncenin gelişip yayılmasına ve eleştirel toplumların büyümesine olanak sağlamıştı.

2011 yılına geldiğimizde baskıcı rejimler altında yaşayan Arap halklarına muhalefet alını internet ve sosyal medya sağlamıştı. 2011'de Arap ülkelerindeki çoğu yüksek öğrenim görmüş ancak baskı altına alınmış, ekonomik ve siyasal süreçlerden dışlanmış, işsiz genç nüfus, 1848 ayaklanmalarındakine benzer bir rol oynayan muhalefetin gelişmesine benziyordu. Avrupa'da 1848 öncesinde ve Arap Dünyasında 2011 öncesinde, hemen hemen her yerde yasal ve siyasal süreçlerden ve resmi katılımdan dışlanan önemli kesimler birikmişti. Her iki durumda da dışlanan bu geniş kesimler yeni teknolojik gelişmeler ve sosyalleşme biçimleri üzerinden sisteme ve/veya yönetimlere itirazlarını dile getiriyorlardı.

Ayaklanmaların gerçekleştiği 1848 öncesinde parlamento seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip olan bir Parisliye karşılık bir gazeteye abone olan yirmi kişi olduğu hesaplanmıştır. Eski düzenin darlığını gösteren bu çarpıcı istatistik devlet ile sivil toplum arasında ciddi bir kopuşa işaret etmektedir. Arap Ayaklanmaları öncesinde Mısır ve Tunus'taki sosyal medya hesaplarına gösterilen ilgi de benzer bir duruma işaret etmektedir.

Dolayısıyla siyasal eylem biçimlerini toplumun daha geniş kesimlerine açan sivil toplumun genişlemesi, teknolojik ilerlemeler ile mümkün olmuştu. Teknoloji ille de bir hız treni veya vapur olmak zorunda değildi. Buhar gücü farklı bir şekilde baskı makinelerine, dolayısıyla basın yayın uygulanmıştı. Örneğin, metin ve görüntüler geçmişe göre çok daha hızlı ve daha ucuz bir şekilde üretilebilirken, hem gazetelerde hem de kitaplarda kitle iletişim araçlarının gelişiminde önemli bir adım olmuştu. 1848'e geldiğimizde devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi değiştirmeye başlayan kritik teknolojik atılımı işaret

eden bir şey varsa, o da trenin veya vapurun yüksek hızlı ulaşım ve iletişiminden ziyade kitle iletişim araçlarının gelişimiydi (McKeever, 2013).

Dolayısıyla Halkların Baharında temel rol oynayan Sanayi Devriminin getirdiği teknolojik gelişmeler ile Arap Ayaklanmalarının yayılmasına yardımcı olan teknolojik gelişmelerin sonuçları benzerlikler göstermektedir. Bilgi çağının aletleri; internet, cep telefonu ve sosyal medya gibi iletişim araçları geçmişteki teknolojik araçlarla karşılaştırıldığında ilginç benzer sonuçlar ortaya çıkardıkları görülmektedir. Her iki durumda da bilgi ve teknolojinin ve bunların yayılmasının beraberinde getirdiği sosyo kültürel ve ekonomik değişimlerin ayaklanmalarda önemli rol oynadığı görülmektedir. Bir yandan gelişen yeni teknolojinin ortaya çıkardığı yeni toplumsal durum, değişen üretim araçları ve farklılaşan üretim ilişkileri ile bunların etrafında gelişen sosyolojik gruplaşmalar, diğer yandan bu yeni araçların rol ve işlevleri arasında benzerlikler ve/veya paralellikler dikkat çekmektedir.

İletişim teknolojilerinin kolektif eylem kalıplarını şekillendirme konusunda başka faktörlerle etkileşim halinde olduğu bilinmektedir. Örneğin yıllarca İran dışında Irak, Türkiye ve Fransa'da yaşayan Ayetullah Humeyni'nin İran'a gönderilen propaganda kasetlerinin İran'daki muhalif kesimlerin örgütlenmesi ve 1979 İslam Devrimi üzerinde büyük etkisi olduğu bilinmektedir (Al Salim, 2016, s.6-16; Schew, 2017). Yine televizyon kamerasının ABD'nin yürüttüğü Vietnam Savaşı algısının şekillenmesi ve savaş karşıtı hareketlerin gelişmesi üzerinde ciddi bir etkisi olduğu saptanmıştır (Patterson, 1984). Konuyla ilgili yapılan araştırmalar insanları şok eden görüntülerin insanların olaylarla ilgili düşüncelerini değiştirerek, sonunda çatışmaların da doğasını ve algısını değiştiren bir etkisi yarattığını göstermektedir. Benzer bir şekilde sosyal medya ve El Cezire televizyonu üzerinden aktarılan bilgiler ve yapılan yayınların da Arap Ayaklanmaları üzerinde etkisi olduğu ile ilgili araştırmalar yapılmıştır (The Economist, 2017).

İletişim Araçlarındaki Değişim

Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve teknolojik ilerlemelerle birlikte kitle iletişim araçları da önemli önemli ölçüde değişti. Bu bilgi iletişim teknolojileri ve dijital alanda yaşanan değişim ve dönüşüm medya ve haberleşmenin araç ve yöntemlerini de değiştirdi. Bir yandan uydular aracılığıyla dünyanın bir köşesinden diğer bir köşesine canlı yayın yapan televizyonlar yayılırken, diğer yandan internet aracılığıyla iletişim gelişmeye başladı. İnternet ağlarının hızla dünyaya yayılması ve kullanımının ucuzlaması ile birlikte haber araçlarının yanısıra haberler ve haberciler de gelişmeye başladı. Artık gazetecilerin yanısıra normal vatandaşlar da tanık oldukları olayları kaydederek çeşitli platformlar üzerinden dolaşıma sokmaya başladı. Bu yeni haberleşme biçimi ve etkisi telgraf, radyo ve televizyonun ilk ortaya çıktığı dönemleri hatırlatıyordu. Ancak dijital teknoloji, internet ve sosyal medyanın beraberinde getirdiği yenilikler daha önceki yenilik ve değişimlerden çok daha etkili ve kapsamlı değişimlerdi. Ve bu gelişim ve değişim o kadar baş döndürücü bir hızla gelişiyordu ki bazı devletler bile buna ayak uydurmakta zorlanıyordu.

İletişim teknolojileri ve sosyal ağların kullanımı, gazeteci olsun ya da olmasın, yerel aktörlerin katılımına daha merkezi bir yer vererek, olayların nasıl ele alındığını, yayımlandığını ve iletildiğini yeniden tanımladı. Günümüzde siberaktivizm veya vatandaş gazeteciliği olarak da tanımlanan bu kullanım baskı veya değişik nedenlerle reel olarak desteklenmesi zor olan siyasal talepleri veya nedenleri desteklemek için bilgi ve iletişim teknolojileri ve internetin kullanılması biçiminde tanımlanmaktadır (Haschke, 2012).

Dijital teknoloji, internet ve cep telefonu dünyasında yaşanan gelişmeler habercilik ve gazetecilik açısından olduğu gibi aynı zamanda uluslararası politika açısından çok önemli sonuçlar doğurdu. Bunlar kısaca üç başlık altında toplanabilir. Birincisi, cep telefonlarının gazeteciler tarafından kullanılması, onlara düzenli olarak internet erişimi sağlayarak, bilgi, kaynak, veri veya meslektaşları veya yayıncılarla daha iyi iletişim kurma gibi faaliyetlerinin koordinasyonunu geliştirmektedir. İkincisi, artık mobil telefonculuk siyasal hareketlerde çok önemli bir rol oynamaktadır. Metin mesajlarının gönderilmesi, aynı zamanda mesajların ve videoların Facebook, Twitter, YouTube gibi sosyal medya platformları aracılığıyla gönderilmesi ya da sadece telefon iletişimi, çoğu zaman aktivistlerin etkinliklerini etkilemektedir. Üçüncüsü, bu akıllı telefonların kablosuz iletişim yetenekleri yeni bilgi toplama yollarını teşvik etmektedir. Tıpkı Suriye'de devam eden iç savaşta 2012'de medya ve gazetecilere erişim yasağının olduğu noktada, sivil toplum örgütleri ve diplomatların Suriyeli eylemciler tarafından sağlanan görüntü ve bilgileri kullanarak olayları kanıtlaması gibi. Gazeteciler bu bilgilerin bazı analizlerini ve çapraz kontrollerini yapıyorlar, ancak bunlar sonuçta, bölgedeki duruma tanıklık eden Suriyelilerden geliyordu. Bu bilgiler, uluslararası kamuoyunu manipüle etmek için çeşitli aktörler tarafından kullanılmasına rağmen, teknoloji Suriyeli aktivistlerin dış müdahaleye gerek olmadığı konusundaki tartışmalara katılmasına izin vermektedir (Livingston, 2003, 113).

Diğer yandan Suriyeli aktivistler tarafından çekilen ve gösterime sokulan videolar Suriye’de yaşanan acımasız olayların hızla dünyaya yayılmasına neden oldu. Hızla büyüyen yeni çevrimiçi sosyal ağlara katılımdaki gelişmenin büyüklüğüne ve bilgi akışında gözlemlenen artışa bakıldığında bunun önemi anlaşılmaktadır (Aday vd., 2012, 3).

Uydu kanallarının gelişmesi ve yayılması artarken Lynch, daha 2006’da otoriter rejimler bağlamında, uydu kanallarının geliştirilmesi yoluyla başlayacak olan Arapça konuşan yeni kamusal alanın ortaya çıkacağını yazıyordu (Lynch, 2006). Uydu televizyonları, internet ve sosyal medya Arap Dünyasına yayılırken ulusal medyayı denetimi altında tutan hükümetler sosyal medyaya uyguladıkları sansüre rağmen bu gelişimin boyutlarını tam olarak fark edemediler. Ayaklanmaların başladığı tarihe gelindiğinde aynı anda birçok faktör aynı alanlara hitap etmeye başlamış ve ayaklanmaları geliştirecek olan sürecin alt yapısı oluşmuştu.

Sosyal Medyanın Rolü

Birçok araştırma Arap Ayaklanmalarının gelişmesini sağlayan faktörler arasında bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin etkisinin olduğunu göstermektedir. Araştırmalar özellikle Mısır’da ayaklanmalar sırasında sosyal medyanın, televizyon ve yüz yüze sohbetten sonra protestocular arasında en çok kullanılan iletişim aracı olduğunu göstermektedir. Televizyon izlemek veya radyo dinlemek suretiyle haber alan protestocular ise başka bir medya aracına erişim olanakları olmadığı için bunları kullandıklarını söylüyordu. Protestocular, sosyal medyaya geleneksel medyadan daha fazla güvendiklerini söyleyerek sosyal medyanın bu ayaklanmalardaki rolüne işaret ediyorlardı. Çünkü basın, televizyon ve radyo devletin kontrolü altındaydı (McKeever, 2013).

Sosyal ağ sisteminin genişlemesi ve bölgeye yayılması ile birlikte, muhalefetin gösterilerin merkezi ile doğrudan bağlantısı olmayan uzak ve izole bölgelere nüfuz etmesine neden oldu. Arap Ayaklanmaları sırasında protestocular sosyal medyanın sosyo-politik önemi ve küresel kimlik alanı üzerindeki etkileri konusunda yeni bir sayfa açtılar. Arap Ayaklanmalarından bu yana, sosyal medya artık sadece gençlerin bulunduğu alanlar ve popüler kültürün unsurları değil aynı zamanda siyasal alanın ayrılmaz bir parçası haline geldi (Haschke, 2012). Küresel kimlik alanını kullanan sosyal medya, toplumların sansürlü ve marjinalleştirilmiş kesimlerinin sesini duyurmasına olanak sağladı. Bireyin ve toplumsal onurun değerini kabullenmeyi gerektiren bu süreç Arap Dünyasında otokratik rejimle maddi bir anlaşmanın reddedilmesini içeriyordu (Bogdan, 2011).

Bir yandan bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve ucuzlaması ile birlikte dünya birbirinden çok daha fazla haberdar olurken, diğer yandan diasporadaki muhalif Arap yayıncılığı da Arap Dünyasındaki siyasi tartışmaları daha fazla etkilemeye başlamıştı. Ayrıca dijital teknoloji, internet ve sosyal medya ile birlikte genel olarak gazeteciler alan kaybederken, hızla profesyonel gazeteci olmayan, günlük hayat içerisindeki sıradan insanlar telefonlarına veya küçük kameralara kaydettiklerini yayınlamaya ve yaymaya başlamıştı. Böylece internet ve yeni medyada siyasi tartışmalar gün geçtikçe daha fazla alan kazanırken, hükümetlerin politikalarını savunan ve toplumsal sorunları görmezden gelen dar elit entelektüel veya hükümet propagandacıları veya yazarları da gittikçe alan kaybederek daha az kesimi etkilemeye başlamıştı. Ancak bu süreç o kadar hızlı geliyordu ki etkisi yeterince fark edilemedi.

Diğer yandan bir başka uluslararası haber aktörü olan ve yine internetten yayın yaparak dünyada büyük yankı uyandıran Wikileaks’in ifşa ettiği yazışmalar da Arap Dünyasındaki kamusal ve özel alan arasındaki karşıtlığı ve yönetimlerin manipülasyonlarını gözler önüne seriyordu. Bütün bu yenilikler hızla aynı zamanda gelişirken, baskıcı dar yönetici elit iktidarının tadını çıkarmaktan çevresindeki bütün bu gelişmelerin etkisini yeterince fark etmiyor veya küçümsüyordu. Veya kendi gücünü ve uyguladığı sansürün etkisini gereğinden fazla büyütüyordu. Baskıcı yönetimlere karşı o kadar kapsamlı bir muhalif kamuoyu oluşturma araçları gelişmişti ki baskı altına alınmış kitleler kendilerine ulaşabilen kendi gazetecilerine veya habercilerine, bunları yorumlayan entelektüellerine ve gittikçe tanınan şahsiyetlerine kavuşmuştu. Bütün araçları oluşan muhalefet artık göz önünde önemi fark edilmeden gündem oluşturabilir ve kamuoyu oluşturabilir hale gelmişti. Böylece 1800’lerde Avrupa’da olduğu gibi gerçek anlamda kamuoyunun kendini hem özel ekonomik çıkarlardan hem de devletten bağımsız olarak oluşturduğu fikirlerin dolaşıma girdiği bir kültürel alanın kurulduğu bir sanal dünya oluşmuştu.

Ancak Arap rejimlerinde demokratik kurumlar olmadığından halkın yeni görüş ve tercihlerini doğrudan siyasi eyleme dönüştürme fırsatı olmadığını belirten Lynch (2006) bu yüzden zayıf olan Arap dünyasındaki kamusal alanın çok kolay disaporanın etkisi altına girdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla yukarıda sözünü ettiğimiz, uydu televizyonları ve El Cezire, internet ve sosyal medya, diasporanın köken ülke üzerindeki etkisi ve Wikileaks gibi araçların aynı zamanda devreye girmesiyle oluşan mekanizmalar

biriken enerjiyi harekete geçirebilecek, fitili ateşleyecek ateşi bulduğunda hızla kamuoyu oluşturarak harekete geçirebildi. Tunus, Mısır ve Suriye gibi ülkelerde sosyal medyanın kullanımıyla ortaya çıkmaya başlayan mekanizmalar bu şekilde açıklanabilir.

Arap Dünyasında yaşanan ayaklanmalarda, sosyal medya kullanımında bir dizi benzerlikler görülmesine karşın bazı önemli farklılıklara da görülmektedir. Benzerliklere baktığımızda birincisi; diasporanın etkisi uluslararası görünürlük açısından çok önemlidir. Örneğin Tunus, Suriye, Mısır ve Libya diasporaları, Facebook ve Twitter ağlarını, kendi ülkelerinde meydana gelen olayların görüntülerini dünyaya duyurmak için kullandılar. Bu diasporalar zaman zaman devlet sansürü nedeniyle olayların yaşandığı alanlara gidemeyen veya gitmeyen ana akım medyayla doğrudan iletişim kurarak onları bilgilendirdiler. Etkin bir şekilde sosyal medyayı kullanarak olaylara müdahil olan diasporanın rolü uluslararası medyanın ilgisini uyandırmak açısından da önemlidir.

Diğer yandan ayaklanmaların yaşandığı ülkelerde sosyal medyanın gücü ve etkisi ile ilgili birtakım farklı noktalar bulunmaktadır. Örneğin Tunus, Suriye ve Libya'daki sosyal medya kullanıcılarına bakıldığında bu ülkelerde meydana gelen büyüklük ve etkideki olayların sosyal medya açısından buralardaki otoriter yönetimleri istikrarsızlaştıracak boyutta olduğunu söylemek zor görünmektedir. Arap dünyasındaki Facebook kullanıcıları Aralık 2010'da 11 978 300 iken, Ocak 2011'de % 78'lik artış göstererek 21 361 863'e yükseldi. 2010 yılında, bölgedeki Facebook girişi % 6.77'dir. Ortadoğu'da en yüksek Facebook kullanıcı oranına sahip olan ülke ise nüfusun % 45'i Facebook kullanan Birleşik Arap Emirlikleri idi. Ancak bilindiği gibi ayaklanmalar bu ülkede etkili olmadı.

Tunus ve Mısır

Ayaklanmaların analiz edilmesi konusunda bütün Arap ülkelerini tek bir ülkeymiş gibi ele almanın hepsinde sosyal medyanın aynı etkiyi yarattığını kabul etmenin yanıltıcı olduğunu hatırlamak gerekir. Çünkü her bir Arap ülkesinin kendine özgü siyasal ve toplumsal koşulları var. Sosyal medyanın yanı sıra her ülkede farklı olmak üzere değişik faktörler de devreye girebiliyordu. Örneğin Tunus'ta devletin bütün baskılarına rağmen ülkenin bağımsızlığını kazanması mücadelesinde önemli rolü olan sendikalar ayaklanma sürecinde de etkin bir rol oynadılar.

Aslında Muhamed Bouazizi, kendisini ateşe veren ilk Tunuslu değildi. Yine onun gibi bir sokak satıcısı olan Abdesslem Trimech de 3 Mart 2010 tarihinde belediye görevlilerinin kendisinin çalışmasını engellemelerini protesto etmek amacıyla Monastır'daki yerel yönetim binası önünde kendini yakmıştı. Fakat pek çok insan onun eylemini duymadı. Öte yandan, Bouazizi'nin kendisini yakması ise kamera önünde gerçekleşmişti. Kendini yakmasının görüntüleri Facebook'ta yayınlandı ve sadece Tunus'ta değil, dünyanın dört bir yanında ve Arap Dünyasında güçlü duygusal etkiler ve tepkiler yarattı (Bogdan, 2011, 420-432). Bu nedenle Tunus ve Mısır'daki kamusal alanlardaki protestolar ve gösteriler, sosyal ağ siteleri ve görsel medya aracılığıyla bildirildi. Bahreyn, Ürdün, Fas, Suriye, Yemen, Libya ve Cezayir'deki protestoları da ateşlemeye yardımcı oldu (De Souza ve Lipietz, 2011, 618-624).

Yaklaşık 11 milyon nüfusu olan Tunus'un ayaklanmalar sürecinde nüfusunun yaklaşık % 40'ının internet kullandığı kaydedilmektedir. Tunus'ta her ne kadar devrimi ateşleyen olay internet aracılığıyla duyurulmuş olsa da Mısır gibi ayaklanmaları belirleyen en önemli unsurun sosyal medya olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir (Türker, 2015). Daha ziyade sendikaların olaya müdahil olması ile birlikte ayaklanmalarda siyasal talepler dile getirilmeye başlandı ve sendikaların ayaklanmaların itici gücü olmasıyla ayaklanmalar büyüyerek yayıldı. Sosyal medyanın etkisi ise başlangıçta ilk olayın duyurulması ve ardından daha ziyade olaylar yayıldıktan sonra görülmeye başlandı. Türker'in (2015) verdiği bilgilere göre Tunus'ta ayaklanmalardan önce sadece 500 aktif Twitter kullanıcısı bulunmakta idi ve hükümet YouTube gibi diğer iletişim araçlarına da sansür uygulamaktaydı. Bazı uygulamalar bu kapsamın dışındaydı ve bu yüzden sosyal medya kullanımı Tunus'ta ayaklanmalar başladıktan sonra artış gösterdi. Özellikle ayaklanmalar başladıktan sonra blogların etkili bir şekilde kullanıldığı görüldü.

Mısır'da ise daha protestolar ve ayaklanmalar başlamadan önce sosyal medya muhalif gruplar tarafından etkin bir şekilde kullanılıyordu. Sosyal medya, cep telefonları ve uydu televizyonlarının etkisi ile bir araya gelen farklı muhalif birey ve grupların talepleri birleşerek geniş kesimlere yayıldı. Kitleler ayaklanmalar liberal, sosyalist, anarşist, İslamcı ve feminist grupların düşünce ve yaşam biçimleri farklı olmasına rağmen İslamcı gruplarla (büyük kısmı Müslüman kardeşler ve Selefi gruplar) buluşmasıyla gerçekleşti. Sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılmasının yanı sıra, Cuma namazları, 2011 yılının başında Tahrir Meydanı'ndaki protestocuları seferber etmekle meşhur olmuştu. Cuma namazlarından sonra dağıtılan el ilanları ve broşürler büyük etki yaratmıştı. Uzun süre devam eden sosyal ve kültürel bağlar ile sembolik anlamı olan günlerin baskıcı güçlere karşı sürdürülebilir dayanıklı direniş ağları oluşturabildiği

bilinmektedir. Bütün bu araçların birleşmesiyle ayaklanmalar geniş halk kesimlerince meşrulaşarak Mübarek'in devrilmesine kadar vardı.

Tahrir Meydanı'ndaki 25 Ocak yürüyüşünü düzenleyen gösterilerin organizatörlerinin çoğunun güçlü çevrimiçi hesapları ve etkin kullanımları vardı. "Hepimiz Şeyh Saidiz" gibi Facebook sayfaları, muhalif gençler için en önemli bilgi kanalları ve çevrimiçi buluşma yerleri olmuştu. Böylece binlerce insanın bulunduğu bu tür sosyal medya hesapları protestoları organize etmek için önemli ve etkili araçlar olarak hizmet verdi (Ghonim, 2012).

Ayaklanmalar sırasında bölgedeki gençlerin Twitter hesapları, özellikle de Tunus ve Mısır'daki gençlerin hesapları dünya çapında yoğun ilgi gördü. Bu hesaplara gösterilen ilgi sosyal medyanın ayaklanmalardaki etkisi hakkında çarpıcı bilgiler veriyor. Örneğin 2011 yılında Mısır, Twitter'da en çok kullanılan hashtag olmuş ve Justin Bieber gibi zorlu rakipleri bile geride bırakmıştı (Twitterblog, 2011).

Yaklaşık 4.7 milyon Facebook kullanıcısı olan Mısır, bu bölgedeki aktif kullanıcıların % 22'sini oluşturuyordu. Gençlik (15-29 yaş aralığı) bölgede Facebook kullanıcılarının % 75'ini oluşturmaktaydı. Sosyal Medya'nın ayaklanmalar sürecinde en etkili olduğu ülkelerin başında gelen Mısır'ın 84 550 000 kişilik nüfusunun % 49,6'sı, yani yaklaşık 40 milyonu internet kullanıcısıydı. Bunların yaklaşık % 20-25'i aktif kullanıcılardı. İnternet kullanımı açısından dünyada 21. sırada yer alan Mısır'da internetin isyanın önemli bir parçası olması bu veriler ışığında değerlendirildiğinde açıkça görülmektedir. Mısır'da ayaklanmalar başlamadan önce muhalif kesimler interneti aktif bir şekilde kullanarak özellikle bloglar aracılığıyla sesini duyurmaya başlamıştı ancak protestolara 6 ay kala Facebook ve Twitter kullanıcı sayılarında yaklaşık 1 milyona yakın artış olması dikkat çekmektedir (Türker, 2015). Burada olayların gelişmesinden önce bir hazırlık yapanların olup olmadığı sorusu önem kazanmaktadır. Ayrıca olayların yaşandığı 2011 yılında Twitter'da en çok kullanılan kelimenin Mısır olması da yine sosyal medyanın önemi hakkında ipuçları vermektedir.

Washington Üniversitesi'nden bir araştırma ekibi internet ve sosyal medyanın ayaklanmalar üzerindeki etkisini incelemek için ayaklanmaların yaşandığı 2011 yazı sonunda Bilişim Teknolojisi ve Siyasi İslam Projesi (Project on Information Technology and Political Islam-PITPI) kapsamında üç milyondan fazla tweet, önemli oranda YouTube videosu ve çok sayıda blogun içeriğini analiz etti. Araştırmacılar Mısır ve Tunus'ta, protesto hareketlerine yönelik çevrimiçi bilgi alışverişlerinin genellikle sokak gösterileri başlamasından kısa bir süre önce gerçekleştiği sonucuna vardı. Araştırma raporunda, bu tür uygulamaların komşu ülkelere ilham verdiği ve ayaklanma dalgasının tüm bölgeye yayılmasına olanak verdiği belirtiliyor (Haschke, 2012).

Libya ve Suriye

Sosyal medyanın Libya ve Suriye'de Mısır gibi etkili olduğunu söylemek zor görünmektedir. Ayaklanmalar başladığında nüfusunun % 17'si internet kullanan Libya'da da sosyal medyanın gücü Kaddafi rejimini sarsabilecek çapta olayları organize edecek boyutta değildi. Burada sosyal medyanın etkisinden ziyade dış güçlerin müdahalesinin çok daha etkili olduğu görülmektedir (Aktaş, 2016). Sosyal medya buradaki en etkili işlevini Muammer Kaddafi'nin ölüm anını dünyaya duyurmada gösterdi. Muammer Kaddafi'nin, memleketi Sirte'den kaçarken NATO operasyonu ile durdurulması ve ardından silahlı muhalifler tarafından linç edilerek öldürülmesi oradaki insanların cep telefonlarıyla çekilerek dünyaya iletildi (Avcı, 2017).

Suriye'de de internet kullanım oranı % 20 olarak görülüyordu. Sosyal medya muhalifler tarafından aktif olarak kullanılıyordu ancak Esad rejimini istikrarsızlaştıracak gücü olduğunu söylemek abartılı olacaktır. Burada da devam eden çatışmalar ve iç savaşa bakıldığında yine dış güçlerin olaylarda ciddi rol oynadığı görülmektedir. Ancak Suriye örneğinde özellikle rejimin ülkeye yabancı gazetecilerin girişine müsaade etmeyişi, sosyal medyayı muhalifler ve uluslararası medya için önemli bir haber paylaşma kaynağı haline getirdi. Facebook, Twitter ve You Tube'da anlık haber paylaşımları yapan Ugarit News gibi muhaliflerin yayın organları haberlerini taraflı da olsa dünyaya duyurmayı başardı (Avcı, 2017).

Ayaklanmalarda sosyal medya kullanımı ile ilgili bir ortak nokta ise, bu bilgi iletişim teknolojileri ve sosyal medya ağlarının başlangıçta açıkça tanımlanmış ve bilinen bir lideri olmayan ve öngörülemez bir olaydan başlayarak çok hızlı bir şekilde yayılan isyanları besleyebilmeleri oldu. Tunus'ta Bouazizi'nin kendini yakması sosyal ağlar aracılığıyla duyuruldu. Böylece Bin Ali'yi deviren siyasi bir hareketin sembolü oldu ve olaylara uluslararası görünürlük kazandırdı. Dolayısıyla sosyal medya üzerinden yayılan bu sembolik olay rejimi istikrarsızlaştırmak için beklenmeyen bir hareketin doğarak yayılmasına neden oldu.

Otoriter bir hükümetin belirlenen bir siyasi mesajla hiyerarşik bir şekilde muhalefeti sansürlemesi kolaydır. Ancak sansür duvarları aştığında sonuçları bazen böyle ağır olabiliyor. Özellikle de sosyal ağlarla

bağlantılı ve desteklenen hareketlerin (o günün koşullarında söz konusu ülkelerde) *ad hoc* veya desantralize yönü onu kontrol etmenin çok daha zor olduğunu göstermektedir. Bu gelişmelere ek olarak yeni Arap medyasının, “giderek daha fazla insanın olayları anlamasını sağlayacak anlatı çerçevelerini inşa ettiğini” belirten Lynch, bunun Arap siyasi kültürünü dönüştürdüğünü ve otonom bir Arap kamusal alanının oluşmasına olanak sağladığını belirtmektedir (Lynch, 2006, 2-6).

Ayaklanmaların pek çok unsuru, geleneksel öğelerle bir kopukluk yaratsa da, sosyal medyada duyulması ve geniş kesimlere yayılması ile birlikte geleneksel kitle iletişim araçlarının da eninde sonunda olayları yansıtmak zorunda kaldığı görülmektedir. Tabii ayaklanmaların yaşandığı ülkelerdeki sosyal, siyasal ve ekonomik faktörlerin tüm bu ayaklanmalarla doğrudan ilişkisi olduğu unutulmamalıdır. Siyasal baskıların yanı sıra yoksulluk, eğitim ve istihdam gibi sosyo-ekonomik faktörlerin ayaklanmalarla doğrudan alakası bulunmaktadır (Myers, 2000). Yani sosyal medya ayaklanmaların başlama sebebi olmaktan ziyade başlayan eylemleri duyurmak, sürdürmek ve yükseltmek konusunda etkili oldu.

Sonuç Yerine

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana baskıcı ve otokratik rejimlerin, çatışmaların ve savaşların merkezi oldu. Bu bölge farklı etnik, dini ve mezhepsel yapısı, tarihi ve kültürel önemi ile sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik önemi gibi nedenlerle sürekli dış güçlerin müdahale ve manipülasyonlarına maruz kaldı. Bu yüzden bu bölgedeki ülkelerde sık sık çatışma, darbe ve bunlara bağlı sosyo ekonomik sorunlar yaşandı. Sömürgecilik döneminde bölgede etkili olan güçler ile ABD ve Rusya'nın etkisinde kalan yönetimler baskıyla iktidarlarını sürdürmeye çalıştılar. Bölge haklarının sorunları giderek derinleşirken, sistemden dışlanan geniş kesimler küreselleşme ve bilgi iletişim teknolojilerinin, hergün daha fazla etkin olduğu bir sürecin bileşenleri oldular. Bir araya gelerek sorunlarına ortak çözümler üretmeyen farklı muhalif çevreler, gençlerin öncülüğünde internet ve sosyal medya sayesinde bir araya gelerek güç olmayı ve seslerini duyurmayı başardılar. Ancak büyük bir kısmının elinde sadece hayal kırıklıkları kaldı. Bölgedeki baskıcı yönetimlere karşı gelişen muhalefet ve Arap Ayaklanmaları gibi kitlesel başkaldırıları büyük güçlerin müdahaleleriyle manipüle edilerek bölgenin demokratikleşmesine müsaade edilmedi. Böylece ayaklanmalar farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurdu. Tunus, Mısır ve Libya'da on yıllarca süren diktatörlükler devrilirken, Fas ve Cezayir gibi ülkelerde bazı reformlar gerçekleştirilerek yönetimlerin devamı sağlandı. Mısır'da askeri darbe yönetimi, Suriye ve Libya'da iç çatışmalar devam etmektedir.

Arap Ayaklanmaları modern iletişim araçlarının Arap muhalefetine güçlerini birleştirme fırsatı verdiğini de gösterdi. Bu durum bize muhalif grupların ortak bir ulus ötesi medya tarafından birleştirilerek güçlü baskıcı rejimlerin bile devrilebileceğini de gösterdi. Muhalefet güçleri, otoriter rejimleri devirmek için bu sosyal medya gücünü etkin bir şekilde kullandılar. İnternet, dijital teknoloji ve sosyal medya, her şeyin sansüre uğradığı bir zamanda protestolarda kritik bir rol oynadı. Arap Dünyasındaki ayaklanmalar çerçevesinde gelişen siyasi tartışmaların şekillenmesinde önemli rol oynayan internet ağları ve sosyal medya bu ülkelerdeki yüzbinlerce genç insanın faaliyetlerini koordine etmede de yardımcı oldu. Dijital teknoloji ve sosyal medya araçları -telefon mesajlaşmaları, e-postalar, video ve fotoğraf paylaşımları ve benzeri paylaşımlar- protestocuların daha fazla destek almasına yardımcı oldu. Sosyal medya sadece kendini adanmış küçük muhalif grupların değil aynı zamanda geniş kitlelerden de, çok sayıda insanın toplanarak gösterilere katılmasında ve olayların meşrulaşmasında büyük rol oynadı. Böylece korku duvarlarını aşan büyük kitleler sokakları doldurarak rejimleri değiştirdiler.

Arap Ayaklanmaları, teknoloji ve iletişim araçlarının toplumsal değişim ve muhalefet üzerindeki etkisini yeniden gündeme getirdi. Özellikle internet ve sosyal medyanın gücü ve önemini kapsamlı bir şekilde gündeme getiren ayaklanmalar, bilgi toplumunda gelişen ve ilerde gelişebilecek toplumsal hareketler konusunda önemli ipuçları verdi. Ancak ayaklanmaların esas sebebinin yeni iletişim teknolojileri ve sosyal medya değil, esasen sosyo-ekonomik ve siyasal faktörler olduğunun altını çizmek gerekir Kuşoğlu, 2014, 34). Sosyal medya olayların uluslararası medyalara duyurulmasında da büyük rol oynarken, bölgesel ve uluslararası medya da protestolar ve ayaklanmaların etkin bir şekilde yürütülmesinde önemli rol oynadı.

KAYNAKÇA

- Aday, Sean, Henry Farrell, Marc Lynch, John Sides, Deen Freelon, (2012). New Media and Conflict After the Arab Spring. *Peaceworks*, No. 80.
- Aktaş, Murat (2012). Arap Baharı ve Ortadoğu'da Demokrasi Sorunu. Murat Aktaş (Ed.) *Arap Baharı: Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Aktaş, Murat (2016). Libya'ya İnsani Müdahale ve Sonuçları. İsmail Ermağan (Ed.) *Dünya Siyasetinde Afrika 3*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Aktaş, Murat (2017). Tunus'ta Devrim ve Demokrasi. İsmail Ermağan (Ed.) *Dünya Siyasetinde Afrika 4*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

- Al-Salim, Farid M.S. (2016). Tracing the Role of Technology in Iranian Politics: From the Islamic Revolution of 1979 to the Presidential Election of 2009. *Journal Of Humanities And Social Science*, Vol. 21, No. 4 s.06-16.
- Avcı, Murat (2017). Sosyal Medyanın Arap Baharı Üzerindeki Etkisi, *Prezi* 29 Nisan 2017, <https://prezi.com/dgmcuxnrbqkg/sosyal-medyanin-arap-bahari-uzerindeki-etkisi/>, (Erişim Tarihi: 24.11.2018).
- Bogdan, Szajkowski (2011). Social Media Tools and the Arab Revolts. *Alternative Politics*, 3 (3) s. 420-432.
- De Souza, Marcelo L., Lipietz, Barbara (2011). The 'Arab Spring' and the city. *City*, 15 (6), s. 618-624.
- Ghonim, Wael (2012). *Revolution 2.0*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Haschke, Paloma (2012). La scène médiatique au Moyen-Orient. *Ceri Sciences Po*, Mart 2012, <http://www.ceri-sciences-po.org>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
- Kuşoğlu, Baran (2014). *The Arab Spring and Turkish Model*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Livingston, Steven (2003). Diplomacy in the New Information Environment. *Georgetown Journal of International Affairs*, Summer Fall 2003, s. 111-116.
- Lynch, Marc (2006). *Voices of the New Arab Public: Iraq, al-Jazeera, and Middle East Politics Today*. New York: Columbia University Press.
- McKeever, David (2013). Mike Rapport, Technology and the Revolutions of 1848 and 2011. *Konrad Adanauer Stiftung*, 8 Temmuz 2013, <http://www.kas.de/brasilien/en/publications/34903/>, (Erişim Tarihi: 26.11.2018).
- Myers, Daniel J., (2000). The diffusion of collective violence: Infectiousness, susceptibility and mass media networks. *American Journal of Sociology*, Vol.106 (1), s.173-208.
- Patterson, Oscar (1984). An analysis of television coverage of the Vietnam war. *Journal of Broadcasting*, Vol. 28, No.4.
- Schewe, Eric (2017). How Cassette Tapes Helped Muslim Revivalism. *Daily Jstor*, 2 Temmuz 2017, <https://daily.jstor.org/how-cassette-tapes-helped-muslim-revivalism/>, (Erişim Tarihi: 13.11.2018).
- Shapiro, Jacob (2016). The Arab Spring Five Years Later. *Geopolitical Futures*, 28 Ocak 2016, <https://geopoliticalfutures.com/the-arab-spring-five-years-later/>, (Erişim Tarihi: 27.10.2018).
- Sputnik News (2018). Sept ans de guerre: le conflit en Syrie en chiffres, 16 Mart 2018 <https://fr.sputniknews.com/international/201803161035530691-guerre-syrie-chiffres/> (Erişim Tarihi: 15.06.2018).
- The Economist (2017). Why Al Jazeera is under threat. *The Economist*, 1 Temmuz 2017, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2017/07/01/why-al-jazeera-is-under-threat>, (Erişim Taihi: 13.11.2018).
- Türker, Dilara (2015). Arap Baharı ve Sosyal Medya, 9 Ocak 2015, <https://dilatr.wordpress.com/category/arap-bahari-ve-sosyal-medya/>, (Erişim Tarihi: 24.11.2018).
- Twitterblog, (2011). "#YearInReview: Hot Topicsand Top Hashtags of 2011," 4 Aralık 2011, <http://blog.twitter.com/2011/12/yearinreview-hot-topics-and-top.html>, (Erişim Taihi: 13.01.2016).
- UNCHR, (2018). Urgence En Syrie, Nisan 2018, <http://www.unhcr.org/fr/urgence-en-syrie.html>, (Erişim Tarihi: 01.08.2018).